

Erikson identitás elmélete

Erikson az első, aki átfogóan elemzi az egyén és a társadalom viszonyának összefüggésrendszerét, megragadva és elméleteiben központi elemmé téve a napjainkban is igencsak sokakat foglalkoztató, „egyszerre pszichológiai és társadalmi” hatások kölcsönös befolyása alatt formálódó *identitás* kérdéskörét, mely éppen ezen társadalmi-kulturális beágyazottsága révén lesz önálló kategóriává a személyes azonosságtudaton túl.

Erikson szerint az identitás - összekötve az egyén önészlelésének sajátosságait a társadalmon belül elfoglalt helyével - nem más, mint egyfajta belső és társadalmi folytonosság érzéséből fakadó biztonság. Egyfajta azonosságtudat, melynek megéléséhez szükség van az egyén által elismert közösség - mely ideológiai törekvései révén létrehozott világképének keretein belül bizonyos tulajdonságok hordozóiként helyezi el őt - visszajelzésére is. Erikson szavaival élve az „ego nem egy külön sziget”, ezért meghatározása csakis egy szociális kontextusban kap jelentést.

Ehhez az elméleti kerethez szorosan kapcsolódik a csoportidentitás fogalma. Az egyén a társadalomban elfoglalt pozíciója révén számos csoport tagjaként létezhet - mint amilyen a család, az etnikum, a vallás - mely szintén hozzájárul önmeghatározásának stabilizálásához. Hogy az egyén kidolgozhassa identitását, részt kell vennie egy közös kulturális-társadalmi minták hordozójaként működő csoport tevékenységeiben, életében, mely tagjai révén egyfajta identifikációs „felületet” biztosítva lehetővé teszi a személy szociális identitásának formálásában keretül szolgáló értékrendszer beépülését. Az identitás valamennyi fontos identifikációt magában foglalja, de a „Gestalt” törvényeinek megfelelően a már részekből összeállt egység több, mint azok pusztá összege. Az egyén ezeket az identifikációkat individualitásának megfelelően átdolgozza, s identitásának összefüggő rendszerébe építi be. Az így kialakult csoport és tagjai közötti kölcsönösség nemcsak az egyént segíti önmeghatározásában, hanem a közösség által közvetített értékek átvételével hozzájárul ez utóbbi megerősítéséhez is. Ebben a funkcionáló egységben fejlődik az ember csoportidentitása révén és a csoport az őt alkotó személyek egyediségük által nyújtott többlete révén. Erikson - a társas rendszer oldaláról megközelítve - a pszichoszociális identitás három aspektusát hangsúlyozza: az egyén személyes koherenciáját és a csoportjába való szerepintegrációt, az őt irányító eszményképeket és a kor ideológiáját, valamint az élettörténetet és a történelmi pillanatot illetve azok összefonódását (Erikson, E. H., 1991).

Maga az identitás egy „öntudatlanul folyó mechanizmus” fejlődési végterméke, mely egyéni differenciálódás során, bonyolult lépcsőfokokon keresztül alakul ki: „...az identitásképződés folyamata olyan önmagát kibontó konfigurációnak mutatkozik, amely fokozatosan épül ki a gyermekkor folyamán egymást követő énszintézisek és átkristályosodások révén; olyan konfiguráció ez, amelybe egymás után integrálódtak bele az alkati adottságok, a libidinózus szükségletek sajátosságai, a legtöbbre tartott képességek, a jelentékeny identifikációk, a hatékony védekező-mechanizmusok, az eredményes szublimációk és az önmagukat megvalósító szerepek.” (Erikson, E. H., 1969, 68-84. o.).

Az identitás epigenezisének öt szakasza az 1. ábrán szemlélhető. Erikson a gyermek szociális fejlődésére vonatkozó nézeteit a freudi pszichoszexuális stádiumok figyelembevételével fejti ki. Az átló a pszichoszociális válságok egymásutánját mutatja. Minden mezőben a viszonylagos pszichoszociális egészség kritériuma áll - mely normális esetben túlsúlyban van - a viszonylagos pszichoszociális zavarok kritériuma mellett. A stádiumok sorrendje egyúttal a pszichoszociális személyiség összetevőinek fejlődésvonala is. Bizonyos formában mindegyik összetevő már előbb is létezik, mintsem a fázisra konkrétan jellemző volna. A megfelelő specifikus válság bekövetkezésének oka részint az egyén folyamatos érlelődéséből, részben a társadalmának vele szemben támasztott igényeiből

vezethető le. Így Erikson szavaival élve mindegyik összetevő fokozatosan a felszínre emelkedik és „saját stádiumának” végén elnyeri többé-kevésbé tartós megoldását. Az egyes szakaszokat normatív fejlődési válságok kísérik, melyek a pszichoszociális fejlődési periódustól függően más-más jellegű kihívások elé állítják az egyént. De ellenben a neurotikus és pszichotikus válságokkal - melyekben az illető hajlamos megmerevedni, a problémákkal szemben rugalmatlanná válni és minden energiáját csak a védekezésre fordítani - itt a személy az előállt konfliktusok megoldásával egyre immunisabbá válik, az így szerzett tapasztalatokat pedig a fejlődés szolgálatába tudja állítani. A töréspontok optimális mértékű „lezárása” azután minden kétséget kizáróan hozzájárul a serdülőkorban kiteljesedő identitásválság megoldásához. Ugyanis ez az a szakasz, amikor a gyermekkor korábbi periódusaihoz rendelt identitáselemeket - egyben a korábbi évek válságaival is újra szembenézve - integrálnia kell a serdülőnek, mégpedig egy olyan bonyolultabb körvonalú társadalmi közegben, mely már jóval nagyobb elvárásokat tanúsít az egyénnel szemben, mint amilyenekkel az gyermekkori környezetében szembesült. Ebben az időszakban a serdülő próbálkozásai révén, a folyamatosság és az azonosság új érzését keresve igyekszik megfelelő szerepek elsajátításával helyét megtalálni a társadalomban. Korántsem egyszerű feladat ez, melyet számtalan „szerep-próba és -csere”, valamint a kortárs csoportok és mozgalmak fokozott preferálása jelez.

Erikson szerint a szakaszon túljutni csak úgy lehet, ha kialakul az ember későbbi életét döntően befolyásoló identitás, mely azután képessé teszi őt a másokkal szembeni intimitás kialakítására, háttérbe szorítva az elszigetelődés folyamatát. Lényege, hogy az egyén másokkal úgy alkot egységet, hogy közben megőrzi individualitásának elemeit. Ugyancsak az érett identitás teszi alkalmassá az egyént a generativitásra, mely alatt Erikson elsősorban a következő nemzedék megteremtését és „irányítását” érti. A reprodukcióra való képességen keresztül megvalósul a „tovább élés” lehetősége.

Végül Erikson szerint az élete vége felé járó embernek az identitásválság új kiadásával kell hogy szembenézzon, melynek lényegét a következőképpen fogalmazza meg: „Az vagyok, ami fennmarad belőlem. Az élet egyes szakaszaiból eredő vonások: a hit, az akaraterő, a célirányosság, a hozzáértés, a hűség, a szeretet, a gondoskodás és a bölcsesség - valamennyi az individuális életerő ismerve - intézmények életébe is átáramlanak.” (Erikson, E. H., 1991, 496. o.). Azaz az ember, aki környezetébe ágyazottan meg tudja határozni önmagát, egyediségéből fakadóan formálja is közösségét, annak értékrendszerét, világképét: „A pszichoszociális erő - erre a következtetésre kell jutnunk - attól a teljes folyamattól függ, amely egyszerre szabályozza az egyéni életciklusokat, a nemzedékek egymásutánját és a társadalom szerkezetét: mert mindez egyszerre alakult ki és fejlődik tovább.”

1. A csecsemőkor és az elismertség kölcsönössége

A mentális épség legalapvetőbb előfeltétele az **alapvető bizalom érzése**, mely az 1. életév élményeiből fakadó, mindent átható attitűd magunkkal és a világgal szemben. A bizalom éppúgy jelenti mások megbízhatóságát, mint az ember saját magába vetett bizalmának alapvető érzését.

A **bizalmatlanság** érzését a következtetlen bánásmód, az érzelmi elzárkózás vagy az elutasítás váltja ki.

Az alapvető bizalom károsodása és az alapvető bizalmatlanság túlsúlya, felnőttkorban **elidegenedés**ben fejeződik ki. Azokra jellemző, akik önmagukkal és másokkal való nehézségeik elől magukba húzódnak vissza. A visszahúzódás legsúlyosabb foka a pszichotikusoké: néha teljesen bezárulnak, nem esznek, megközelíthetetlenek; ahhoz, hogy „elérhessük” őket, azt a meggyőződést kell átadni, hogy bízhatnak abban, hogy bíznak bennünk, s hogy megbízhatnak önmagukban.

Freud ezt a szakaszt nevezi **orális szakasznak**.

2. A korai gyermekkor és a „légy önmagad” akarata

Freud-i anális szakasz. Kifejlődik annak általános képessége és heves igénye, hogy tetszés szerint

váltogassák a visszatartást és a kibocsátást – általában, hogy szorosan tartsanak, illetve akaratuk szerint eldobjanak bármit; a gyermek így kezdi megtapasztalni saját **autonóm akaratát**.

Minden egyes újabb lépcsőfok a gyökeres nézőpontváltás miatt, potenciális **válságforrás** is. A válság szót itt fejlődéslélektani értelemben használjuk: nem fenyegetettséget vagy katasztrófát jelöl, hanem **fordulópontot**, a **fokozott sebezhetőség** és a megnövekedett **lehetőségek sorsdöntő időszakát**.

3. Az óvodáskor és a szerepek előlegezése

Miután a gyermek már szilárdan meggyőződött arról, hogy önálló személy, most arra kell rájönnie, milyen személlyé is válhat ő.

A szakasz 3 mozzanata, mely egyúttal válsághoz is vezet:

a, megtanul szabadabban és hevesebben mozogni, ennél fogva, céljainak köre tágasabb lesz

b, nyelvérzéke fejlődik, számtalan dolgot megért, s szünet nélkül kérdezősködik felőlük, gyakran éppen annyit hallva, hogy alaposan félreértse őket

c, a beszéd és a mozgás segítségével oly sok szerepre képes kiterjeszteni képzeletét, hogy azzal rémíti magát, amit ő maga álmodott vagy gondolt el

Mindebből mégis a **kezdeményezés érzése** jön létre, ami a **törekvések és célok reális értékelésének** alapjává válik.

Szabadon rendelkezik azzal az energiátöbblettel, melynek segítségével kudarcait elég gyorsan képes enyhíteni, s az új és kívánatosnak látszó területeket, még ha veszélyesnek látszanak is, töretlen buzgalommal és némileg fokozott céltudatossággal képes megközelíteni.

Kíváncsiság alakul ki benne általában a méretek és minőségbeli különbségek, különösen pedig a nemi és életkori különbségek iránt. Megpróbálja felfogni a lehetséges jövőbeli szerepeket és képes érintkezni a vele egykorúakkal.

freudi fallikus szakasz.

4. Az iskoláskor és a feladattal való azonosulás

A gyermek megtanulja azzal kiérdekelni az elismerést, hogy dolgokat hoz létre. Kifejleszti magában a kitartás képességét. A **teljesítmény** már nem abból áll, hogy egyszerűen csak megtesz valamit, hanem olyasmiket kell tenni, amit mások értékesnek ítélnék.

Ebben a szakaszban az a veszély fenyeget, hogy a gyermek elidegenedik önmagától és feladataitól, kialakul a **kisebbrendűségi érzés**. Oka a megelőző konfliktus nem kielégítő feloldása lehet: még mindig jobban kívánja a mamát, mint a tudást, még mindig apjával veti össze magát, s az összehasonlítástól bűntudat és kisebbrendűségi érzés támad benne.

Latencia időszak

5. Serdülőkor

A szakasz krízise az identitás alakuló érzése és a szerepkonfúzió között feszül.

6. Fiatalfelnőttkor

Ha már előrehaladt az identitás kialakulása, csak akkor lehetséges az igazi **intimitás** kialakulása. Az igazi intimitás azt kívánja meg, hogy nyitott és szeretetteljes módon alakítsuk kapcsolatainkat, s a másik személy önfeltárukozását is szeretettel fogadjuk. Magában foglalja a másik melletti elkötelezettséget is.

7. Felnőttkor

Az érett embernek szüksége van arra, hogy szükség legyen rá, az érettséget pedig annak természete vezérli, amiről gondoskodni kell. A **generativitás** - a következő nemzedék megteremtése, irányítása, oktatása, eszmék vagy fizikai tárgyak létrehozása. Kialakul a **gondoskodás** énképisége, az az érzés, hogy „szükség van rám”.

8. Időskor

A korosodó ember már gondoskodott dolgokról és emberekről, elindított útjukra másokat. Csak benne érik meg fokozatosan az emberi élet hét szakaszának a gyümölcse, a teljesség. E lelkiállapotra jellemző, hogy az énben felhalmozódik a bizonyosság, hogy képes rendet és értelmet létrehozni, olyan érzelmi integráció jön létre, melynek során kész elfogadni saját életciklusának egyszerűségét, új és másfajta szeretetet érez szülei iránt, nem kívánja, hogy bárcsak mások lennének, és elfogadja, hogy életéért maga felelős